

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 12-13, 321; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (nşr. Muhammed Halil Herrâs), Kahire, ts. (Mektebetü İbn Teymiyye), VI, 118-120; İbn Âbidin, *Reddû'l-muhtâr*, IV, 473-474; Ali Himmet Berkî, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler*, Ankara 1966, s. 3; "Er-hâm", *Mu.Fî*, V, 8-26; "Erhâm" ve "İrs", *Mu.F*, III, 46-47, 54, 86-90.

AHMET ÖZEL

AKREBÜ'L-MEVÂRİD

(اقرب الموارد)

Saîd el-Hûrî eş-Şertûnî

(ö. 1912)

tarafından hazırlanan
Arapça sözlük.

Saîd b. Abdullah b. Mîhâil hristiyan bir aileye mensup olup 1849 yılında Lübnan'ın Şertun kasabasında doğdu. Tahsilini Amerikan okullarında tamamladı. Kardeşi Reşîd eş-Şertûnî gibi hayatı boyunca hristiyan okullarında Arapça öğretmenliği yaptı. Çoğu edebî mahiyetteki eserlerinin en önemlisi olan *Akrebü'l-mevârid*'in tam adı *Akrebü'l-mevârid fi fuşaḥi'l-'Arabîyye ve's-şevârid*'dir. Şertûnî kaynak eserlerden faydalanmak suretiyle hazırladığı sözlükte Zemahşerî'nin *Esâsü'l-belâğa*'sındaki tertibe uyarak kelimeleri, "hemze"den başlayıp "yâ"da bitirmek üzere köklerinin birinci, ikinci, üçüncü harflerine göre sıralamış ve müştaklarını da bu köklerin altında toplamıştır. Her maddeyi kendi arasında fiil, isim ve sıfat tertibinde düzenlemiş, sırasıyla önce mücerred fiilin mâzî, muzârî ve masdarının, sonra mezîd fiillerin, daha sonra da aynı kökten türeyen isimlerle sıfatların, yine mücerredten mezîde doğru gitmek suretiyle mâna ve kullanılışlarını vermiştir. Bu sözlük, tertip tekniği yönünden *el-Müncid fi'l-luğa*'nın öncüsü sayılabilir. Ancak eserin kaynakları ile karşılaştırılarak yapılan bir araştırmada, kelimelerin izahında olduğu gibi sülâsi fiillerin babları ile isimlerin hareketlerinde ve cemillerinin tesbitinde de birçok yanlışlığın yapıldığı örnekleriyle gösterilmiş, ayrıca örnek (şahit) olarak kullanılan şiirlerle bilhassa âyet ve hadislerin değiştirilerek nakledilmiş olduğuna dikkat çekilip yapılan tahrifler ortaya konmuştur (bk. Ahmed Rızâ, XXI/3-4, s. 118-125; XXI/5-6, s. 218-226; XXI/7-8, s. 317-328). Bu eserde olduğu gibi, özellikle âyet ve hadislerle ilgili tahrifler XIX.

yüzyıldan itibaren hristiyan Arap müellifler tarafından hazırlanan pek çok sözlükte görülmektedir.

Birincisi sözlük, ikincisi şahıslar ve ilmi terimler, üçüncüsü de ek olmak üzere üç bölüm halinde düşünülmüş olan *Akrebü'l-mevârid*'in yalnız birinci ve üçüncü bölümleri yazılıp 1889-1893 yılları arasında üç cilt halinde Beyrut'ta bastırılmıştır. Müellif ikinci kısmı yazamadan ölmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Saîd el-Hûrî eş-Şertûnî, *Akrebü'l-mevârid fi fuşaḥi'l-'Arabîyye ve's-şevârid*, Beyrut 1889, I, 6; Serkis, *Mu'cem*, I, 1112; *Hedîyyetü'l-'arîfîn*, I, 393; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 769; C. Zeydan, *Âdâb*, IV, 241; Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemü'l-'Arabî: neş'etühû ve tetâvüvühû*, Kahire 1968, II, 716-722; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, IV, 226; Ziriklî, *el-'İlâm* (Fethulâh), III, 98; Ahmed Rızâ, "Akrebü'l-mevârid", *MMİAdm.*, XXI/3-4 (1946), s. 118-125; XXI/5-6, s. 218-226; XXI/7-8, s. 317-328.

HULUSİ KILIÇ

AKS

(bk. AKİS).

AKSA'I-EREB

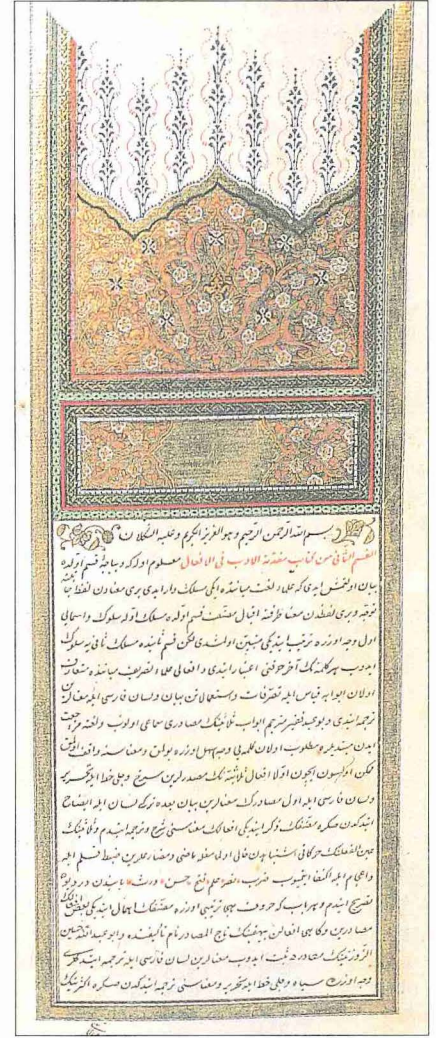
(اقصى العرب)

Zemahşerî'nin

Mukaddimetü'l-'edeb adlı eserinin
İshak Hocası Ahmed Efendi tarafından
1705 yılında Osmanlı Türkçesi'ne
yapılan tercümesi.

Tam adı *Aksa'l-ereb fi tercemeti Mukaddimetü'l-'edeb* olan eserin başında esas tercümeden önce iki uzun mukaddime yer alır. Ahmed Efendi, tercümenin okuyucular tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmak için ilk mukaddimede Arapça ile ilgili, sonraki mukaddimede de Farsça ile ilgili kaideleri anlatır; gerekli gördüğü yerlerde atasözü ve şiirlerden açıklayıcı mahiyette örnekler verir. Bu girişten sonra *Mukaddimetü'l-'edeb*'in tercümesi başlar. Eserin iki ana bölümünden biri olan isimler (esma), iki cilt halinde basılmış olan eserin birinci cildinin ikinci yarısını, fiiller (ef'âl) bölümü ise ikinci cildin tamamını oluşturur.

Tercümesi yapılan Arapça kelime parantez içinde yazılmış, hemen yanına bunun Farsça tercümesi kaydedilmiş, parantez dışında da Türkçe tercümesi verilmiştir. İsimlerin çoğul şekilleri de belirtilmiş, ayrıca bazı yerlerde tercümeden sonra daha geniş açıklamalar yapıl-

Aksa'l-ereb'in ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 561, vr. 1^a)

mıştır. İsimler alfabe sırasına göre değil, kavramlara göre gruplandırılıp sıralanmıştır. Bu gruplardan geniş olanlara "bab", daha küçük olanlara "fasıl" adı verilmiştir. İsimler kısmının ilk grubu zaman ifade eden kelimelerle başlar. Bunların arkasından gök, yer, bitkiler, mesken, meslekler, insan, din, aletler, yiyecekler, giyecekler, sayılar, at, silâh, ehli hayvanlar, yabani hayvanlar, kuşlar, renkler... ile ilgili kelimeler gelir. Birinci cilt zamirler, zarflar, işaret kelimeleri, soru kelimeleri gibi gramer unsurlarıyla sona erer.

Fiiller bölümü Arapça'daki fiil kalıplarına, yani önce üç harfli (sülâsi), sonra daha fazla harfli olan kalıplara göre gruplandırılmış, bunlar da kendi grubu

altında kelimenin harflerinin sahih ve illetli olmasına göre daha küçük ayrımlara tâbi tutulmuştur. Her bir gruptaki fiiller son harf esasına göre sıralanmıştır. Fiiller kısmında da tıpkı isimlerde olduğu gibi önce parantez içinde Arapça fiil mâzî sigası ile verilir, sonra bunun Farsça karşılığı yer alır, parantez dışında da Türkçe tercümesi yapılır. Pek çok fiilin masdar şekli de kaydedilmiş ve birçoğunun Türkçe karşılıkları verilmiştir.

Çeşitli konulara ait binlerce kelimeyi ihtiva eden *Aksa'l-ereb*, XVIII. yüzyıl Osmanlı Türkçesi'nin kelime hazinesini güvenilir bir kaynak halinde ve Arapça, Farsça karşılıklarıyla birlikte göstermesi bakımından son derece önemli bir eserdir.

İki cilt halinde basılan (İstanbul 1313) ve pek çok yazması bulunan *Aksa'l-ereb*'in en önemli nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Esad Efendi, nr. 3180, 3181; Hekimoğlu, nr. 903, 904, 905 [h. 1117]; Damad İbrâhim, nr. 115 [h. 1121]; Hacı Beşir Ağa, nr. 624 [h. 1139]; Hâlet Efendi, nr. 561, 561 m.; Lala İsmâil, nr. 649 [h. 1147]; Yahyâ Tevfik, nr. 1713/413 [h. 1164]).

BİBLİYOGRAFYA :

Zemahşerî, *Aksa'l-ereb* (trc. İshak Hocası Ahmed Efendi), İstanbul 1313, I-II; *Osmanlı Müellifleri*, I, 232; Nuri Yüce, *Mukaddimetü'l-edeb* [Zemahşerî], Hvarizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası, Ankara 1988, s. 12.

NURİ YÜCE

AKSAK

Türk mûsikisi usullerinden.

Dokuz zamanlı ve altı vuruşlu, sekizlik birimle yazılan bir küçük usuldür. Şematik gösterilişi şöyledir:

Aksak usulüne bu isim, çift zamanlı olmayışı ve 2+1 şeklinde bitişi dolayısıyla verilmiştir. Daha çok aruzun hezec bahrinde yazılmış güftelerin bestelenmesinde kullanılmıştır. Ayrıca remel bahrinde ve hece vezniyle yazılmış bazı güftelerin de bu usulle ölçülerek bestelendiği görülmektedir. Şarkı, türkû, oyun havası ve ilâhi gibi küçük formdaki eserlerde sıkça kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ezgi, *Türk Musikisi*, II, 38-42; H. Sadettin Arel, *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri*, İstanbul 1968, s. 38; M. Ekrem Karadeniz, *Türk Müsikisinin Nazariye ve Esasları*, Ankara 1983, s. 42, 213-214; Rauf Yekta, "La Musique Turque", *EMDC*, V, 3038.

CİNUÇEN TANRIKORUR

AKSAK SEMÂİ

Türk mûsikisi usullerinden.

On zamanlı ve altı vuruşlu, sekizlik birimle yazılan bir küçük usuldür. Şematik gösterilişi şöyledir:

Daha çok aruzun hezec, nâdiren remel bahrinden seçilmiş güftelerin bestelenmesinde kullanılan bu usulün özelliği, vezin gereği ikinci vuruşta mutlaka hece bulunmasıdır. Bu yüzden bu usulle bestelenen eserler genellikle ilk vuruşlarda sus veya âh sözü ile başlar. Çoğunlukla ağır semâilerde, saz semâilerinin ilk üç hanesinde, nâdir olarak da şarkılarda kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ezgi, *Türk Musikisi*, II, 14-15, 18; H. Sadettin Arel, *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri*, İstanbul 1968, s. 40; M. Ekrem Karadeniz, *Türk Müsikisinin Nazariye ve Esasları*, Ankara 1983, s. 39; Rauf Yekta, "La Musique Turque", *EMDC*, V, 3042.

CİNUÇEN TANRIKORUR

AKSÂMÜ'İ-KUR'ÂN

(اقسام القرآن)

Kur'ân-ı Kerîm'deki yeminler ve bu yeminlerden bahseden ilim.

Aksâm, "yemin" anlamındaki kasemin çoğuludur. İslâm öncesi Arap toplumunda yemin çok yaygındı. Kur'ân-ı Kerîm Arap diliyle nâzil olduğu için Araplar'ın bu âdetini muhafaza etmiş, çeşitli edatlarla (hurûfî'l-kasem) yapılan yeminler ve ifadeyi güçlendiren değişik edebî sanatlar kullanarak ilâhî hakikatleri tekit ve teyit etmiştir. Bazan da yeminle, kendisi için yemin edilen şeyin kıymet ve önemine işaret edilmiş, ayrıca dinleyenlerin o şeye karşı dikkatlerinin çekilmesi de hedef alınmıştır.

Yemini Allah'a izâfe etmenin uygun olmayacağını ileri sürenler vardır. Bunlara göre, gerçeği söylediğinden şüphe

edilen kimse yemin eder ki Allah bundan münezzehtir. Çünkü Kur'an'ın muhatabı, inananı ve inanmayanı ile insandır. Mümin yemine ihtiyaç duymaksızın Allah'ın haber verdiği her şeyin doğruluğunu tereddütsüz kabul eder. Kâfir ise, ifadeler yeminle pekiştirilsin veya pekiştirilmesin, zaten Kur'an'a inanmamaktadır. Ancak Kur'an-ı Kerîm'de birçok yemin ifadesinin yer aldığı bir gerçektir. Nitekim sekiz yerde (Zehebî ve Süyûtî'ye göre yedi yerde) Allah kendi zâtına (bk. en-Nisâ 4/65; Yûnus 10/53; el-Hicr 15/92; Meryem 19/68; Sebe' 34/3; ez-Zâriyât 51/23; et-Tegâbün 64/7; el-Meâric 70/40), ayrıca peygamberlere, Kur'an'a, meleklerle, kıyamet gününe, kâinata ve kâinattaki bazı olay ve varlıklara yemin etmiştir.

Allah'tan başkası adına yemin etmek yasaklandığı halde (bk. Müslim, "Eymân", I-4) Allah'ın mahlûkatına yemin etmesi şöyle açıklanmaktadır: Bu bir bakıma Allah'ın kendi adına yemin etmesidir. Zira yaratılmış her şey O'nun zâtına delâlet eder. Bazı âlimler de yemin edilen şeylerin başında "rab" kelimesinin mahzûf bulunduğunu, meselâ "semaya andolsun" ifadesinden maksadın "semanın rabbine andolsun" demek olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Kur'an-ı Kerîm'deki yeminlerle ilgili olarak üzerinde durulan bir başka husus da yemin fiilinin başına bazan lâ nefîy edatının getirilmiş olmasıdır. Bu yemin şekli eski Arap toplumunda da mevcuttu. Burada lâ, "iş sizin söylediğiniz gibi değil, yemin ederim; hayır, kâfirlerin söyledikleri sözün bir değeri yoktur, yemin ederim" gibi mânalar ifade etmektedir. Bunun yanında bazı müfessirler yemin fiilinin başındaki bu edatın zâit olduğunu (herhangi bir mânası bulunmadığını) ileri sürmüşlerdir.

İslâm öncesi Arap toplumunun içtimâî hayatında önemli rolü olan yemini Kur'an-ı Kerîm'in muhafaza etmesi ve âyetlerin bu yolla lafız ve mâna açısından takviye edilmesi, yeminin önemini açıkça ortaya koymaktadır. İster kendi zâtına ister mahlûkatına olsun Allah'ın Kur'an'da yemin ettiği, gerçek olduğuna yeminle tekit ve teyitte bulunduğu hususlar tevhid, Kur'an, Hz. Peygamber, âhiret, ceza ve mükâfat gibi İslâm inancının temel unsurları ile ilâhî tebliğin muhatabı olan insan ve onun maddî ve mânevî birtakım özellikleridir (daha geniş bilgi için bk. İSTİHLÂF, TAHLİF, YEMİN).